

بررسی تاریخ و فرهنگ سِند

دکتر رمضان یامری

عضو هیأت علمی گروه فارسی

دانشگاه کراچی، پاکستان

چکیده

سند سرزمینی بسیار کهن و دارای تاریخ قدیم و فرهنگ غنی است و در کتب تاریخی و بخصوص کتابهای مذهبی هند مورد ذکر زیادی گردیده است. اکنون سند ایالتی از کشور پاکستان است. روابط تاریخی، جغرافیائی، فرهنگی و ادبی بین ایران و پاکستان از سوابق وجود دارد و این دو مملکت مسلمان و برادر و همسایه پیشینه روابط دو هزار و پانصد ساله تاریخی دارند. این روابط از اثرات تاریخی آثار قدیمه موهنجودارو ظاهر شده است. در هیچ مملکتی همانند ایران و پاکستان دارای مشترکات فرهنگی، تمدنی و علمی و ادبی به چشم نمی خورد. در کتب مذهبی هندیان از قبیل "رگ" و "وید" ذکر سند چندین بار آمده است. و راجه داهر در سند حکمرانی می کرده، و محمد بن قاسم الثقفی در سال ۹۶ قمری توانسته است، او را شکست بدهد از آن به بعد حکمرانی مسلمانان بر ایالت سند مستحکم گردید.

واژه های کلیدی: سند، کتب مذهبی هند، ورود اسلام، موهنجودارو، روابط فرهنگی و ادبی ایران و پاکستان.

سند سرزمینی کهن و دارای تاریخ و فرهنگی بسیار غنی است. تاریخ این سرزمین در زیر اطلال و توده های خاکی در سرتاسر ایالت سند مدفون است که در طول و عرض این منطقه توسط محققان دریافت شده است. (الکوفی، مقلعه، الف) اطلاعاتی که نسبت به تمدن سند در کتابهای مذهبی هندیان یعنی از "راک" و "وید" و "مهابهارتا" و غیره به دست رسیده است، بر آبادانی این ایالت گواهی می دهد. از لحاظ تاریخ معلوم می شود که ۳۲۵ سال پیش از میلاد مسیح که سکندر اعظم بر سند غالب آمد، او از راه رودخانه سند به دریای عرب نزدیک شد. (همو، همان، ب)

حکمرانی سرزمین سند از اوایل در دست هندیان بوده است، قبل از ورود محمد بن قاسم الثقفی حکمران این منطقه "چچ بن سیلائج" بود. چچ بن سیلائج بعد فوت شدن رای ساهمی حکومت سرزمین سند را بدست گرفت، و زن او "زانی سوندیو" نقش مهمی در این باره داشت، و بعد از چچ بن سیلائج پسر او راجه داهر توانست حکمرانی سند را بدست خود گیرد. راجه داهر این سرزمین را از لحاظ تجارت و تمدن ترقی بسیار داد، و در این ایالت مردم با خوشی و شادی زندگی می کردند. راجه داهر روابط تجاری با اهل فارس را گسترش داد، و توانست سند را در آن زمان مرکز علم و تجارت بسازد. در سال ۹۲ هجری محمد بن قاسم الثقفی راجه داهر را شکست داد و سند جزو سلطنت امویان گردید. محمد بن قاسم الثقفی قبل از لشکر کشی به مدت شش ماه در شیراز، مرکز ایالت فارس، اقامت کرد. (بلادری، ۴۳۷) او توانست تعداد زیادی از مردم شیراز را به لشکر خود در آورد تا بتواند یأسانی وارد سرزمین سند شود. راجه داهر بر مسلمانان ظلم می کرد و بنا بر روایتی یک زن به حجاج بن یوسف نامه نوشت و ظلم و ستم راجه داهر را بیان کرد. بدستور حجاج، محمد بن قاسم لشکری انبوه جمع کرد و از راه مکران و سواحل خلیج فارس وارد سند گردید و با لشکر راجه داهر روبرو شد، جنگ شدیدی در دیل صورت گرفت، و مسلمانان توانستند سند را فتح کنند. بعد از فتح این سرزمین تعداد زیادی از اهل فارس در سند ماندگار شدند. (تزهت القلوب، ۱۳۱/۲) اکنون هم تعداد زیادی از شیرازیان در این مناطق و در نزدیکی شهر کراچی سکونت دارند و شهدای آنان در

سفینه، شمله ۱۲، ۱۵، ۲۰ میلادی ۱۳۳

گورستانی به نام "مکلی" مدفون هستند، این قبرستان تاریخی نقوش ایرانی دارد، و به اثبات می‌رساند که مردم این سرزمین با فرهنگ غنی ایران آشنای کامل داشتند.

"مرحله دوم تمدن هندی، یعنی عصر ریک و وید هزاره دوم قبل از میلاد مسیح بر دو مشابهت نزد میان زبان و اقصانه ها و ستن دینی و تعالیم اجتماعی هندوان و ایرانیان را از طرفی و یونانیان و رومیان و سلت ها و المانها و سلاوها را از طرف دیگر مشاهده می‌کنیم." (هرچند، ۵۵)

در قرن هشتم قبل از میلاد مسیح در ایالت سند سلطنتی از قبیله ماد وجود داشت که مرکز آن در منطقه سیالکوت (پنجاب کنونی) بود. (همو، ۵۷) بعد از مطالعه و بررسی تاریخ قدیم سند معلوم می‌گردد که روابط تاریخی سرزمین مذکور با ایران از ازمته قدیم بوده است، و داستان این روابط بین این دو سرزمین تاریخی از لحاظ آثار قدیم و سنگ نوشته ها و نقوش تحت جمشید ثابت می‌گردد، در باره روابط ایران و شبه قاره مورخ معروف ایران دکتر عبدالله به نقل از گولد اسمیت (نویسنده انگلیسی) چنین می‌نویسد:

"هندوستان (هندولی: سند یعنی دره سند) پیش از اسلام، در ۵۱۳ پیش از میلاد مسیح یکی از ساتراپها یعنی استانهای کشور هخامنشها بوده است." (همو، ۵۱)

داریوش پادشاهان بزرگ و نامدار ایران می‌خواست اطلاعاتی راجع به سرزمین سند کسب نماید تا وارد این منطقه شود، در این باره "هرودت" می‌گوید:

"ما در آسیا مهمترین اکتشافات به وسیله داریوش انجام گرفت، وی مایل بود بماند رود بزرگ سند تنها رود هست که تمساح‌ها در آن زیست می‌کنند، و آب آن رود خانه به کدام دریا می‌ریزد، و تعدادی از کسان را که تصور می‌کردند در بیان حقایق مورد اعتماد او باشند، و از جمله سکمیلاکس از اهل کار را در کشتی نشانند و به ماموریت سند فرستاد." (گولد اسمیت، تحت جمشید)

سرزمین سند حکمرانان بسیاری داشته و یکی از آنان نوشیروان هم بوده است که سلطنت او گذشته از سند، تا حد پنجاب و نواحی هیمالیا بوده است. (هرودت، ۱۹۴، ۱۹۳/۲). نوشیروان توانست در ایالت سند کارهای فراوانی از قبیل ساختن عمارات، پلها و

مقامات تاریخی بسازد تا که از او به یادگار بمانند. مورخان و محققان عقیده دارند که تمدن قدیم و کهن سند با تمدن باستانی معاصر خود در ایران ارتباط داشته است. (کیهان، ۱۹۳-۱۹۴) از آثار قدیم و تاریخی موهنجو دارو (توده موهن) و جهنو دارو (توده جهنو) ثابت است که در زمان قدیم سرزمین سند دارای تمدن و فرهنگ غنی بوده که با مدنیت های سابق دنیا همعصری و برابری داشته است بلکه در بعضی چیزها از آنها هم دارای سوابق قدیمتری بوده است. (تفضلی، ۵۸) اگر اداره های معبر و آثار قدیم حفاری کنند، آن وقت آثاری بیشتر و قدیمتر از این سرزمین به دست خواهند آورد. چون هنوز هم مناطقی هستند که هیچگونه پژوهشی درباره آنها صورت نگرفته است. مثلاً در نزدیکی تهران کر که دم مرز پاکستان و هندوستان است، هیچگونه تحقیق نشده است، اگر محققان و آثار شناسان در منطقه مذکور تحقیق کنند، به نظر بنده آثار بیشتری دریافت خواهند نمود، چون در این منطقه در سالهای اخیر ذخائر گاز و استخوانهای انسانی و حیوانی در هنگام حفاری به دست آمده است.

موهنجو دارو و جهنو دارو در سرزمین سند بزرگترین مراکز فرهنگ و تمدن از لحاظ تاریخی برای کشور پاکستان هستند. (الکوفی، پیشین) اقوامی که در این گونه تمدن تاریخی سهم بزرگ داشته اند و شهرهای خوب و پیشرفته ساخته اند، و همواره در تاریخ زنده و پاینده می مانند. اهالیان سند دارای چنین صفاتی هستند. از آثار قدیم و تاریخی سند ثابت می شود که اهل سند از اقوام مرقی هستند، چون از آثار موهنجو دارو پیداست که اهالیان سند در هنر کشاورزی، اسب داری، کشتی سازی و تجارت مهارت داشتند و گاوها را اهلی می کردند، و با اسب و قیل بارکشی هم می کردند، نیز اشیاء لعابی شفاف درست می کردند. (حکمت، ۳۵) مورخین می نویسند که تمدن سند پس از ورود اقوام آریا ها در شبه قاره پاك و هند از بین رفته است، اما بعضی از آثار کهن و قدیم سند به مساعی "سر جان مارشل" و همکاران او در نتیجه حفاری در شهرهای موهنجو دارو و همچنین در ۳۵ نقطه مختلف هند بخصوص در ایالت سند دریافت شده است. (کرشنان، ۱۳۱) ظروف سفالی که از این مناطق مذکور به دست آمده از لحاظ نقوش، طرح و ساخت شبیه ظروفی هستند که در شمال و جنوب ایران پیدا شده اند. (حکمت، پیشین) اگرچه محققان بررسی کرده اند، ولی متأسفانه چندان موفقیت بدست نیاورده اند، البته بعد از

سفینه، شمله ۱۲، ۲۰۱۵ میلادی ۱۳۵

تحقیق و بررسی محققان از روابط ایران و شبه قاره تأیید می کنند، و اگر در این باره تحقیقات بیشتری انجام گیرد، اسناد بیشتر به دست خواهد آمد. چون در سرزمین سند آثار تاریخی در مقامات مختلف به چشم می خورد که همگی نشانگر تمدن و فرهنگ سند هستند. زندگی مرفی و ارتقا پذیر و شهر نشینی در دامنه های هیمالیا شروع شد. اما آغاز تمدن و فرهنگ انسانی که فرهنگ نامگذاری گردیده، از سرزمین سند بوده است. (مورتیز، ۹)

آثاری که "سر جان مارشل" در سال ۱۹۲۱ میلادی از سرزمین سند دریافت نموده، متعلق به ۲۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح بوده است، و از آثاری که به دست آمده برای جهانیان بطور کلی واضح گردید که سرزمین سند دارای تمدن و فرهنگ بسیار قدیمی است. (حکمت، ۳۶)

بیشتر شهرهای تاریخی در کنار رودخانه سند واقع بودند، و معلوم می شود که تمدن و زندگی مدرن و جدید آن زمان در شبه قاره بخصوص در سرزمین سند شروع شده، و بعداً در مناطق همجوار سرایت کرده است. (مورتیز، ۱۲) زمانیکه موهنجودارو به وسیله آثارشناسان که سر گروه آنها "سر جان مارشل" بود دریافت شد، فقط يك قلعه كوچك به نظر می رسید که باستانشناسان را به حیرت انداخت، چون خشت های آن کاملاً سفت و پخته بود، و جویهای که به کار رفته، همگی با مهارت تراشیده و دارای نقش و نگار بود. اینگونه مهارت و هنرمندی دلیل بر آن است که آنها طرز زندگی جدیدی داشتند. (همو، ۱۴)

در شهر تاریخی موهنجودارو برای نگهداری کدوم تدارك دیله بودند، و برای آرد کردن کدوم آسیاب، و در نزدیکی انبارها خیابانها داشتند، که بیشتر آنها با آجرهای پخته درست شده بود. تا با آسانی کدوم یا آرد را به مناطق دوردست برسانند. در همین شهر مذکور برای حل و فصل جنگ و جدال و صلح بین مردم، قاضی معین بود که برای خود جایگاه مخصوصی داشت، و زندانها ساخته شده بود تا کناهکاران رازندانی کنند، و اینگونه ساختمانها در شهر تاریخی موهنجودارو دیله می شود. (بلوچ، ۹۴)

شغل کشاورزی در سند بسیار قدیم است و آثار آن در موهنجودارو پیداست. مردم سند در این شغل مهارت کامل داشتند و با آلات پیشرفته کشاورزی می کردند، و از زمین

حاصلخیز بهره می بردند. (قلوسی، ۱۹۶۰)

مردم سبند برای عبادت جاهای مخصوصی داشتند، و عبادتگاه را "مندر" می نامیدند. البته مندر مخصوص هندوان است، و از تاریخ معلوم است که در سبند اقوامی غیر از هندوها نیز زندگی می کردند. مندر با مهارت کامل ساخته می شد، و هنر مندی و فرهنگ غنی اهل سبند را نشان می دهد. (مورتیز، ۱۳)

موهنجودارو و چهنو جودارو، هر دو نشانگر تمدن و فرهنگ سبند هستند. طرز زندگی مردم این دیار بسیار پیشرفته بود. مردم این سبند برای خرید و فروش اجناس داد و ستد داشتند که قدیمترین نظام تجاری و بازرگانی در جهان بوده است، و نیز برای حمل و نقل کالا از شتران و اسبان استفاده می کردند. اهالیان سبند برای حفظ و نگهداری شهر سر تاسر آن دیوار می کشیدند، و در داخل شهر ساختمانهای زیبا و حتی دو طبقه ای، و برای مقاومت در برابر دشمن سنگر هایی هم درست می کردند. (همو، ۲۹)

اهل سبند هنرمند بودند و غیر از فن معماری در ساختن اسلحه مهارت داشتند. از آثار موهنجو دارو نمونه های سلاح هم به دست آمده است. (مجیب، ۲۱)

آنها برای پرستش و عبادت مجسمه های بسیار زیبایی می ساختند که فرهنگ دوشی آنان را نشان می دهد. آنها این هنر را به تسلیهای بعدی منتقل کردند، نمونه های آن در موزه "سندھالوجی" در شهر حیدرآباد نگهداری می شود. (مورتیز، ۳۱)

زنان سبند از ازمه قدیم لباس پُر رنگ و زیبایی می پوشیدند که با هنر مندی دوخته می شده تخیهای ابریشمی به کار برده می شده که بسیار گران قیمت بود. زنان برای خود زیورآلات طلایی از قییل گوشواره، کلویندو انواع دیگر درست می کردند، و در جشنواره های مذهبی و عروسی می پوشیدند. هنرمندان سبند برای اطفال خود اسباب بازیها نیز می ساختند. (همو، ۳۵)

برای پختن غذا ظروف درست می کردند و برای شکار و جنگ نیزه و شمشیر، کارد و چاقو می ساختند، و برای غذا خوری از ظروف زیبا و منقش استفاده می کردند.

مسجد شاهجهان که در شهر تته نشانگر فرهنگ و تمدن غنی سرزمین سبند است که توجه جهانگردان سراسر جهان از جمله اروپا، آمریکا و آفریقا را جلب می کند. شاعری درباره

این آثار زیبا چنین گفته است:

ندیده چشم فلک مسجلی بدین خوبی که آمدند مالیکه برای دیدن فیض
بجستم از خرد و عقل سال تعمیرش بدیده کرد اشارت که "همت فیض"
"همت فیض" حروف ایحد سال بنای مسجدا را می رساند که در سال
۱۶۴۶ میلادی تکمیل شد. (تنوی، ۴۲۸) شهر تنه در کنار رودخانه ساخته شد تا از رودخانه
برای تجارت استفاده نمایند. تنه شهر بندری است، عربها برای ورود به سند از همین بندر استفاده
کردند. در زمان میرزا شاه حسین ارغونی جنگ شدیدی رخ داد، آثار زیادی از بین رفتند. شاه حسین
ارغون در همین جنگ کشته شده نیز هزاران نفر به هلاکت رسیدند. درباره قتل شاه حسین ارغون چنین
آمده است:

"تا آنکه میرزا شاه حسین ارغوان در شهر تنه قتل شد. از بی سعادت و بلیختی و تیره روزی
شکم زنان حامله را برستان نوك زدند و مردان را به قتل رسانیدند، طفلها گریه گران بودند، هر کمی که
در پیش آمده او را با شمشیر به خون کشیدند هر سو قتل و غارت بود، پیرمردان سرگردان بودند همه
پایر هته و پیاده به طرف کجرات گریختند زنان و بچه ها از بیم قتل خود را در رودخانه انداختند تا
غرق شوند اما از دست خونخواران به خون کشیده شدند، و منظره کریلا بود." (الکوفی، ۱۳۹)
اگر تاریخ را مورد مطالعه قرار دهیم، بخوبی معلوم می شود که سرزمین سند یکی از
سرزمینهای بسیار قدیمی و دارای آثار تاریخی بوده، اما بر اثر تهاجمها آثار تاریخی خود را از
دست داده است، و آنچه که هنوز در دست است، باید بگهداری شود.

کتابشناسی:

- الکوفی، علی بن حامد بن ابی بکر (۱۹۳۹م) فتح نامه سند، معروف به چچ نامه، دهلی، هند.
- بلوچ، کل حسن کلمتی (۲۰۰۷م) کراچی جی ماری (به زبان سندهی)، کراچی.
- تنوی، میر علیشیر قانع (۲۰۰۲م) تحفة الکرام، به تصحیح مخدوم امیر احمد و نبی بخش
بلوچ، ترجمه اردو از اختر رضوی، چاپ سوم، حیدرآباد.
- تفضلی، محمود (۱۳۳۸ش) روابط هند و ایران، (مترجم و گرد آورنده)، تهران.

۱۳۸ رمضان بلغری / بررسی تاریخ و فرهنگ ہند

- حکمت، علی اصغر (۱۳۳۸ ش) سرزمین سند، تهران.
- قدوسی، اعجاز (۱۹۸۲ م) تاریخ سند (جلد دوم)، لاہور.
- کپھان، مسمود (۱۳۱۱ ش) جغرافیای مفصل ایران، تهران.
- کرشنان، رادھا (۱۳۴۰ ش) ادیان مشرق و فکر غرب، ترجمہ دکتر رضا زادہ شفیق، تهران.
- گولڈ اسمیت، آراس اف (بی تا) تخت جمشید، ترجمہ دکتر عبداللہ و همکاران، تهران.
- منجیب، محمد (۱۹۸۲ م) تاریخ تمدن ہند، لاہور.
- مور تیمز (۱۹۸۰ م) وادی سند اور اس کی تہذیب، مور تیمز، مترجم زیر رضوی، دہلی، ہند.
- ہرچند، بیرومل (۱۹۵۸ م) تاریخ قدیم سند، چاپ سوم، حیدرآباد.
- ہرودت (بی تا) تاریخ ہرودت، ترجمہ دکتر ہدایتی، جلد سوم، تهران.